

**Кравчук Світлана.
Психологічні особливості життєстійкості
студентів та їх ставлення до активної
участі в політичному житті суспільства
в умовах воєнного конфлікту**

Представлено теоретико-емпіричний аналіз аспектів проблеми психологічних особливостей життєстійкості студентів та їх ставлення до активної участі в політичному житті суспільства в умовах воєнного конфлікту. Визначено поняття життєстійкості особистості. Емпірично встановлено особливості життєстійкості та ставлення студентів до активної участі в політичному житті суспільства в умовах воєнного конфлікту.

Ключові слова: особистість, життєстійкість, воєнний конфлікт, політична активність, юнацький вік.

Kravchuk S. L. Psychological peculiarities of hardiness of students and their attitude to active participation in the political life of a society in the conditions of a military conflict

The theoretical-empirical analysis of aspects of the problem of psychological peculiarities of students' hardiness and their attitude to active participation in the political life of a society in the conditions of a military conflict is presented. The concept of hardiness of the personality is defined. The peculiarities of hardiness and the attitude of students to active participation in the political life of a society in the context of a military conflict are empirically determined.

Key words: personality, hardiness, military conflict, political activity, youth age.

Війна на сході України продовжується та призвела до серйозних негативних наслідків. Внаслідок збройного конфлікту загинули тисячі українців, сотні українців офі-

ційно визнані зниклими безвісти. Майже два мільйони українців були змушені шукати нове житло.

В засобах масової інформації часто з'являються повідомлення про випадки катувань, жорстоких позасудових самовільних страт військових та цивільних осіб, насильницьких зникнень, позасудових самовільних затримань.

Одними із значних негативних наслідків війни на сході України є стреси у українців, пов'язані із значним погіршенням якості життя в країні, втратою майна, вимушеним переселенням із місця постійного проживання, втратою контактів із близькими людьми, страхами за власну безпеку та безпеку рідних людей.

Поняття психологічного стресу є одним з центральних понять, яке використовується для аналізу процесів адаптації та стійкості до несприятливих впливів середовища.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники [3; 4; 14] визначають стрес як феномен усвідомлення, котрий виникає при порівнянні вимоги, що пред'являється до особистості, з її здатністю справитись з цією вимогою.

В дослідженнях [3; 14] емпірично встановлено, що при стресі найбільш часто зустрічаються такі емоційні реакції: страх, гнів, депресія, образа, агресія, ворожість, тривожність, відчай.

Дослідження Л. Берковіца показали, що практично будь-який вид негативного афекту, будь-який тип неприємного почуття є основним підбурювачем емоційної агресії.

Сильним антистресогенним фактором виступає життєстійкість як інтегративна властивість особистості.

Війна на сході України, погіршення економічної ситуації в Україні сприяють значній трансформації цінностей юнацтва, відбувається зміна поглядів, ставлень як до дійсності, так і до способу бачення себе.

Все більшої важливості набуває проблема формування політичної культури особистості юнацького віку.

Однією з важливих задач сучасної України є рух до правової держави. Ціль правової держави полягає у розширенні прав особистості, вдосконаленні конституційно-правових механізмів їх реалізації та захисту. У правовій

державі розвинений соціальний контроль політики. Розвиток громадянського суспільства неможливий без залучення молоді в суспільно-політичні процеси.

Молодь виступає суб'єктом політичних і соціальних відношень. Темпи політичного, економічного та соціального розвитку України залежать від суспільно-політичної активності молоді.

Саме тому, на нашу думку, одним із значущих аспектів виступає дослідження психологічних особливостей життєстійкості студентів та їх ставлення до активної участі в політичному житті суспільства в умовах воєнного конфлікту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Життєстійкість особистості є одним із сутнісних показників її психічного здоров'я. На нашу думку, життєстійкість особистості виступає одним з предикторів психологічної пружності [7].

Вперше концепт "життєстійкість" був використаний Сьюзен Кобейса (Suzanne C. Kobasa), в той же час слід відмітити, що основні дослідження з цієї проблеми належать Сальваторе Мадді (Salvatore Maddi) [15]. Згідно із С. Мадді, стресові впливи переробляються людиною саме на основі життєстійкості, і саме ця риса є основою відкритого і енергійного протистояння стресовим подіям і кризам.

С. Мадді розглядає життєстійкість (hardiness) як систему переконань про себе, про світ, про відношення із світом. Життєстійкість включає в себе три порівняно автономні компоненти: залучення, контроль та прийняття ризику [15, с. 267].

Д. О. Леонтьєв розглядає життєстійкість як рису, що характеризується мірою подолання особистістю заданих обставин, мірою подолання особистістю самої себе [9]. Згідно із Д. О. Леонтьєвим, життєстійкість є основою для життєтворчості, яку можна визначити як діяльність людини з створення власного життя.

Не менш цікавими є теоретико-емпіричні дослідження з проблеми життєстійкості, в яких даний концепт розглядається як інтегральна характеристика особистості. На думку Т. В. Наливайко, життєстійкість є найбільш загаль-

ною інтегральною характеристикою особистості, що являє собою паттерн смисложиттєвих орієнтацій, самовідношення, стильових характеристик поведінки [11].

Даного підходу дотримується також С. В. Книжникова [5]. Дослідниця розглядає життєстійкість особистості як інтегральну характеристику, що дозволяє протидіяти негативним впливам середовища, ефективно долати життєві труднощі, трансформуючи їх в ситуації розвитку [5, с. 54]. На думку С. В. Книжникової, базовими компонентами життєстійкості є такі: оптимальна смислова регуляція, адекватна самооцінка, розвинені вольові якості, високий рівень соціальної компетентності, розвинені комунікативні здібності та вміння.

Схожої думки дотримується також С. О. Богомаз [2], зазначаючи, що концепт життєстійкості слід розглядати як системну психологічну властивість, що виникає у людини внаслідок особливої сполуки установок та навичок, що дозволяють їй перетворювати проблемні ситуації в нові можливості. Компонентами життєстійкості, згідно даного підходу, є оптимізм, задоволеність та самоефективність.

Дослідниця М. В. Логінова [10] вказує, що концепт життєстійкості являє собою складне структуроване психічне утворення, котре визначається як система переконань, що розвивається та сприяє розвитку готовності керувати системою підвищеної складності.

Деякими дослідниками концепт життєстійкості розглядається як здібність особистості. Так, дослідниця Л. А. Александрова [1] відмічає, що життєстійкість є інтегральною здібністю, яка знаходиться в основі адаптації особистості.

Зв'язок життєстійкості та здібностей досліджував В. Д. Шадриков [13]. На думку дослідника, життєстійкість відноситься до особливого класу здібностей, які він називає духовними. Згідно із В. Д. Шадриковим, духовні здібності визначають якісну специфіку поведінки людини, а саме: її доброчесність, дотримання принципам віри, любові, альтруїзму, смислу життя; креативність, оптимізм [13, с. 73]. В. Д. Шадриков зазначає, що життєстійкість представляє собою єдність природних і моральних начал.

Деякі дослідники пропонують розглядати концепт життєстійкості як ресурс особистості. Яскравими представниками таких точок зору є О. І. Рассказова та Р. І. Стецишин.

О. І. Рассказова вважає, що життєстійкість являє собою ресурс, спрямований в більшій мірі на підтримання вітальності і діяльності, та в меншій мірі – на підтримання активності свідомості [9]. Компонентом життєстійкості, на думку дослідниці, є мотиваційна спрямованість. Р. І. Стецишин при розгляді концепта життєстійкості спирається на концепт особистісно-психічного ресурсу. Р. І. Стецишин вважає, що життєстійкість – це особистісно-психічний ресурс, що формується в процесі персоно- і професіогенезу особистості та дозволяє людині допомагаючої професії протистояти розвитку професійної особистісної дезадаптації.

Життєстійкість проявляється в індивідуальних особливостях та у вчинках особистості.

Т. М. Титаренко [12] вказує, що особистісна життєстійкість проявляється у вчинках, які свідомо здійснюються на основі вчасно зроблених життєвих виборів. На думку Т. М. Титаренко, життєстійкість „проступає” у таких індивідуальних особливостях, рисах характеру, як активність, цілеспрямованість, сміливість, загартованість, витримка тощо. Згідно із Т. М. Титаренко, слабка, нерішуча, інфантильна людина ніколи не буде здатною до справжніх самостійних вчинків, що якісно змінюють її життя.

Ми вважаємо, що концепт життєстійкості необхідно розглядати як психологічний феномен, що на змістовно-структурному рівні аналізу є складною інтегральною характеристикою особистості, котра включає в себе декілька психологічних компонентів: емоційний, когнітивний, моральний, вольовий, поведінковий (див. рис. 1).

На нашу думку, на процесуально-динамічному рівні аналізу життєстійкість, як психологічний феномен, виступає в якості особистісного стиля.

На функціональному рівні аналізу життєстійкість, як психологічний феномен, виступає як складова адаптаційного особистісного ресурсу, творчого потенціалу особис-

тості, особистісної зрілості, як предиктор психологічної пружності, як показник психічного здоров'я, як функціональний компонент життєздатності та фактор життєтворчості [7].

Формулювання цілі статті. Наша мета: з'ясувати психологічні особливості життєстійкості студентів та їх ставлення до активної участі в політичному житті суспільства в умовах воєнного конфлікту.

Виклад основного матеріалу та результати досліджень. В нашому дослідженні взяли участь 198 осіб юнацького віку. Серед них: 54 особи – студенти Київського університету імені Б. Грінченка, 144 особи – студенти Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

З метою дослідження психологічних особливостей життєстійкості студентів та їх ставлення до активної участі в політичному житті суспільства в умовах воєнного конфлікту нами використовувались наступні методи: 1) авторська дослідницька анкета стосовно дослідження ставлення до політичного життя суспільства в умовах воєнного конфлікту; 2) тест життєстійкості С. Мадді.

На основі авторської дослідницької анкети стосовно дослідження ставлення до політичного життя суспільства в умовах воєнного конфлікту ми сформуваємо дві групи учасників дослідження: 1 група – студенти з негативним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства (88 осіб), 2 група – студенти з позитивним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства (72 особи). Інші 38 осіб з загальної вибірки не ввійшли в обидві групи, бо обрали інший варіант відповіді.

На основі однофакторного дисперсійного аналізу ми виявили певні відмінності у життєстійкості у учасників дослідження з негативним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства (1 група) та з позитивним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства (2 група). Отримані результати представлено у таблиці 1.

Життєстійкість як багатокомпонентне особистісне утворення включає в себе три порівняно автономних атиitudи: "залученість", "контроль", "прийняття ризику", які в ін-

дивідуально своєрідних поєднаннях визначають особливості самоствавлення особистості та її віру в свою здатність впливати на ситуацію, боротися з труднощами та долати перешкоди, детермінують стратегію поведінки у складних життєвих обставинах.

Таблиця 1

Особливості вираженості життєстійкості у студентів з негативним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства (відповідно 1 група) та з позитивним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства (відповідно 2 група)

Показники	Групи	Середнє значення	Стандартне відхилення	Рівень значущості
Залученість	1 група	35,68	8,48	0,021
	2 група	38,78	8,18	
Контроль	1 група	31,68	7,40	0,044
	2 група	34,17	8,03	
Прийняття ризику	1 група	18,86	5,61	0,546
	2 група	19,39	5,29	
Життєстійкість	1 група	86,23	19,61	0,048
	2 група	92,33	18,95	

Згідно результатам однофакторного дисперсійного аналізу виявились значущі відмінності в середніх значеннях змінної залученість між двома групами учасників дослідження (на рівні значущості $p < 0,05$).

Виявилось, що у студентів з позитивним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства рівень залученості значущо вищий (відповідно середнє значення – 38,78), порівняно із студентами з негативним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства (відповідно середнє значення – 35,68).

Отримані результати свідчать про те, що студенти з позитивним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства характеризуються переконаністю в тому, що оточуючі люди їх цінують та поважають; більш впевнені у своїх силах, в правильності та корисності виконуваної діяльності, суспільній значущості її результатів; більш здатні отримувати шире задоволення від життя, спілкування, роботи, схильні сприймати оточуючу дійсність та різноманітні життєві події як джерело яскравих

вражень, безцінного досвіду, порівняно із студентами з негативним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства.

Виявилось, що у студентів з позитивним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства рівень контролю вищий (відповідно середнє значення – 34,17), порівняно із студентами з негативним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства (відповідно середнє значення – 31,68) на значущому рівні $p < 0,05$.

Отримані результати показують, що студенти з позитивним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства переконані, що самі обирають власну діяльність, свій життєвий шлях та несуть відповідальність за власне життя. Студенти з позитивним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства в більшій мірі здатні вносити корективи до плану дій, не сумніваються у правильності прийнятих рішень та своїй здатності втілити їх у життя, не шкодують сил та часу на шляху до досягнення цілей, порівняно із студентами з негативним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства.

Згідно результатам однофакторного дисперсійного аналізу не виявились значущі відмінності в середніх значеннях змінної прийняття ризику між двома групами учасників дослідження (на рівні значущості $p > 0,05$).

За результатами однофакторного дисперсійного аналізу виявились значущі відмінності в середніх значеннях змінної життєстійкості між двома групами учасників дослідження (на рівні значущості $p < 0,05$). У студентів з позитивним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства рівень життєстійкості вищий (відповідно середнє значення – 92,33), порівняно із студентами з негативним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства (відповідно середнє значення – 86,23) на значущому рівні $p < 0,05$.

Студенти з позитивним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства в більшій мірі здатні переборювати стреси та долати труднощі, порівняно із студентами з негативним ставленням до активної участі в

політичному житті суспільства.

На основі проведеного нами раніше емпіричного дослідження [6, с. 83], був виявлений прямий значущий зв'язок життєстійкості із задоволеністю якістю життя. Особистість з високим рівнем життєстійкості характеризується оптимістичністю та активністю життєвої позиції.

Також на основі проведеного нами раніше емпіричного дослідження [8, с. 136] було виявлено, що надання переваги духовним цінностям значущо пов'язане з гармонійною взаємодією особистості з оточуючим світом, з можливістю сприймати себе значущою та цінною особистістю, яка здатна повністю включатись у розв'язання життєвих проблем, незважаючи на наявність стресогенних факторів впливу.

Висновки. На основі вищевикладеного можна зробити такі висновки:

1. Концепт життєстійкість необхідно розглядати як психологічний феномен, що на змістовно-структурному рівні аналізу є складною інтегральною характеристикою особистості, котра включає в себе декілька психологічних компонентів: емоційний, когнітивний, моральний, вольовий, поведінковий.

На процесуально-динамічному рівні аналізу життєстійкість, як психологічний феномен, виступає в якості особистісного стиля.

На функціональному рівні аналізу життєстійкість, як психологічний феномен, виступає як складова адаптаційного особистісного ресурсу, творчого потенціалу особистості, особистісної зрілості, як предиктор психологічної пружності, як показник психічного здоров'я, як функціональний компонент життєздатності та фактор життєтворчості.

2. У студентів з позитивним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства рівні залученості та контролю значущо вищі, порівняно із студентами з негативним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства.

Студенти з позитивним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства в більшій мірі переконані,

що самі обирають власну діяльність, свій життєвий шлях та несуть відповідальність за власне життя, порівняно із студентами з негативним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства.

Студенти з позитивним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства характеризуються переконаністю в тому, що оточуючі люди їх цінують та поважають; більш впевнені у своїх силах, в правильності та корисності виконуваної діяльності, суспільній значущості її результатів; більш здатні отримувати щире задоволення від життя, спілкування, роботи, схильні сприймати оточуючу дійсність та різноманітні життєві події як джерело яскравих вражень, безцінного досвіду, порівняно із студентами з негативним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства.

3. У студентів з позитивним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства рівень життєстійкості вищий порівняно із студентами з негативним ставленням до активної участі в політичному житті суспільства.

Перспективою нашого дослідження є подальше вивчення особливостей життєстійкості, політичної активності, духовних цінностей студентської молоді.

Список джерел:

1. Александрова Л. А. К концепции жизнестойкости в психологии / Л. А. Александрова // Сибирская психология сегодня. Сборник научных трудов. – 2004. – Вып. 2. – С. 82–90.
2. Богомаз С. А. Жизнестойкость человека как личностный ресурс совладания со стрессами и достижения высокого уровня здоровья [Текст] / С. А. Богомаз // Материалы научно-практич. конгрессов Третьего Всерос. форума "Здоровье нации". – Том 3, Часть 1. – Москва, 2007. – С. 23–25.
3. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2002. – С. 202–208.
4. Калуев А. В. Проблемы изучения стрессорного поведения / А. В. Калуев. – К.: CSF, 1998. – 134 с.
5. Книжникова С. В. Педагогическая профилактика суицидального поведения на основе формирования жизнестойкости: монография / С. В. Книжникова. – Краснодар: АСВ-полиграфия, 2009. – 327 с.

6. Кравчук С. Л. До проблеми особливостей зв'язку духовних цінностей, життєстійкості та якості життя особистості в юнацькому віці / С. Л. Кравчук // НАУКОВИЙ ЧАСОПИС НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – № 5 (50). – С. 79–87.
7. Кравчук С. Л. Особливості життєстійкості як фактора психологічної пружності особистості юнацького віку в умовах воєнного конфлікту // С. Л. Кравчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». – Херсон: Херсонський державний університет, 2018. – Том 1. – Вип. 1. – С. 99–105.
8. Кравчук С. Л. Особливості зв'язку духовних цінностей, депресивності та життєстійкості особистості юнацького віку / С. Л. Кравчук // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2017. – Том X. – Вип. 30. – С. 129–138.
9. Леонтьев Д. А., Рассказова Е. И. Тест жизнестойкости / Д. А. Леонтьев, Е. И. Рассказова. – М.: Смысл, 2006. – 63 с.
10. Логинова М. В. Жизнестойкость как внутренний ключевой ресурс личности / М. В. Логинова // Вестник Моск. ун-та МВД России. – № 6. – М., 2009. – С. 19–22.
11. Наливайко Т. В. Исследование жизнестойкости и её связей со свойствами личности: дис. канд. психол. наук: 19. 00. 05 / Т. В. Наливайко. – Челябинск, 2006. – 175 с.
12. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека: [навч. посіб.] / Т. М. Титаренко, Т. О. Ларіна. – К.: Марич, 2009. – 76 с.
13. Шадриков В. Д. Введение в психологию: способности человека / В. Д. Шадриков. – М.: Логос, 2002. – 160 с.
14. Lazarus R. S. From psychological stress to emotions: A history of changing outlooks / R. S. Lazarus // Annual Review of Psychology, 1993. – Vol. 44. – P. 1–21.
15. Maddi S. R., Khoshaba D. M. Hardiness and Mental Health / S. R. Maddi, D. M. Khoshaba // Journal of Personality Assessment. – 1994. – Oct. – Vol. 63. – N 2. – P. 265–274.

Представлен теоретико-емпирический анализ аспектов проблемы психологических особенностей жизнестойкости

студентов и их отношения к активному участию в политической жизни общества в условиях военного конфликта. Определено понятие жизнестойкости личности. Эмпирически установлены особенности жизнестойкости и отношения студентов к активному участию в политической жизни общества в условиях военного конфликта.

Ключевые слова: личность, жизнестойкость, военный конфликт, политическая активность, юношеский возраст.

@ Кравчук Світлана, 2018.